

VOYAGA YETMAGAN BOLALAR O‘RTASIDA JINOYATCHILIK VA HUQUQBUZARLIKLARNI OLDINI OLISHDA MAKTAB AMALIYOTCHI PSIXOLOGNING VAZIFALARI

Dosnazarova Nilufar Karimbergenovna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Taxiotosh tumani

18-sonli maktab amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada voyaga yetmaganlar o‘rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablari, ularni oldini olishning psixologik jihatlari hamda maktab amaliyotchi psixologining bu boradagi asosiy vazifalari yoritiladi. Shuningdek, profilaktika ishlarining samarali shakllari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmaganlar, huquqbuzarlik, jinoyatchilik, psixolog, profilaktika, ijtimoiy muhit, tarbiya, nazorat, muloqot.

KIRISH

Bugungi kunda voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarlik va jinoyatchilik muammosi jamiyatda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bu holatlar nafaqat o‘quvchining kelajagiga, balki jamiyat barqarorligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bunday xatti-harakatlarning oldini olishda maktab amaliyotchi psixologining roli juda muhimdir. Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning yuzaga kelishiga turli omillar sabab bo‘ladi. Oiladagi muammolar, e’tiborsizlik, noto‘g‘ri tarbiya, tengdoshlar ta’siri, bo‘sh vaqtni noto‘g‘ri tashkil etish va ijtimoiy muhitning salbiy ta’siri shular jumlasidandir.

Maktab amaliyotchi psixologining asosiy vazifalaridan biri — o‘quvchilarni o‘rganish va ularning psixologik holatini tahlil qilishdir. Psixolog o‘quvchilarning xulq-atvori, qiziqishlari va muammolarini aniqlab, xavf guruhiga kiruvchi bolalarni belgilaydi. Diagnostika ishlari psixolog faoliyatining muhim qismi hisoblanadi. Kuzatish,

suhbat va psixologik testlar orqali o'quvchilarda salbiy xulq-atvor belgilari aniqlanadi. Bu esa muammoni erta bosqichda bartaraf etishga yordam beradi.

Profilaktik ishlar ham alohida ahamiyatga ega. Psixolog o'quvchilar bilan turli treninglar, suhbatlar va ma'rifiy tadbirlar o'tkazadi. Bu orqali ularda huquqiy madaniyat, mas'uliyat hissi va ijobiy xulq-atvor shakllantiriladi.

Ota-onalar bilan ishlash ham muhim yo'nalishlardan biridir. Psixolog ota-onalarga farzand tarbiyasida to'g'ri yondashuvlar bo'yicha tavsiyalar beradi va ularni maktab bilan hamkorlikka jalb qiladi.

O'qituvchilar bilan hamkorlik ham muhimdir. Psixolog va pedagoglar birgalikda ishlagan taqdirda o'quvchilar bilan ishlash samaradorligi oshadi.

Shuningdek, psixolog o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga ko'maklashadi. Sport, san'at va boshqa foydali mashg'ulotlarga jalb qilish orqali salbiy yo'nalishlarning oldi olinadi.

Psixologik yondashuv jinoyatchilik xatti-harakatining asosiy sabablarini shaxsning ichki xususiyatlari va ruhiy holati bilan bog'laydi:

Shaxsning ruhiy holati: Jinoyatchilikka moyillik aksariyat hollarda depressiya, stress, yoki agressiv tuyg'ular bilan bog'liq bo'ladi.

Bolalik travmalari: Bolalik davrida kechgan salbiy tajribalar (zo'ravonlik, e'tiborsizlik) jinoyatchilik xulqining shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Motivatsiya nazariyalari: Masalan, Maslou piramidasi bo'yicha bazaviy ehtiyojlarning qondirilmasligi shaxsni jinoyatga yo'naltirishi mumkin.

1. Qonunbuzarlikning ijtimoiy omillari

Ijtimoiy muhit va shaxslararo munosabatlar qonunbuzarlik xulqining rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega:

Oilaviy muhit: Oilaviy zo'ravonlik, e'tiborsizlik yoki noto'g'ri tarbiya bolalarda jinoyatchilikka moyillikni oshiradi.

Atrof-muhitning ta'siri: Noqulay yashash sharoitlari, jinoyat ko'p bo'lgan hududlarda yashash shaxsning xatti-harakatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy tengsizlik: Jamiyatdagi ijtimoiy va iqtisodiy adolatsizliklar qonunbuzarlikni keltirib chiqaruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

2. Iqtisodiy motivatsiya

Iqtisodiy yetishmovchilik va moddiy ehtiyojlar jinoyatchilikka sabab boʻluvchi asosiy omillardan biridir:

Ishsizlik: Daromad manbaining yoʻqligi koʻpincha jinoyatchilikka olib keladi.

Moliyaviy bosim: Kreditlar, qarzar yoki moddiy ehtiyojlar qonunbuzarlikni qoʻzgʻatishi mumkin.

Boylikka tezkor erishish istagi: Koʻpchilik boylik va qulaylikka tezkor erishish uchun qonunbuzarlik yoʻlini tanlaydi.

3. Jinoyatchilikning biologik omillari

Jinoyatchilik va qonunbuzarlik xatti-harakatlarini oʻrganishda biologik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Baʼzi tadqiqotlar jinoyatchilikka moyillik insonning genetik va biologik xususiyatlariga bogʻliq ekanligini koʻrsatadi:

Genetik moyillik: Jinoyatchilikka moyillik baʼzan irsiy omillarga bogʻliq boʻlishi mumkin. Masalan, genetik tadqiqotlar baʼzi xromosoma oʻzgarishlari va agressiv xatti-harakatlar oʻrtasida bogʻliqlikni aniqlagan.

Miyaning faoliyati: Miyaning frontal qismi faoliyatining pasayishi (qaror qabul qilish va impulslarni boshqarish bilan bogʻliq hudud) jinoyatchilik xulqiga olib kelishi mumkin. Gormonlar taʼsiri: Testosteron darajasining oshishi yoki serotoninning past darajasi agressivlik va qonunbuzarlikka moyillikni oshirishi mumkin.

4. Jinoyatchilik va qonunbuzarlikni qoʻzgʻatuvchi zamonaviy omillar

Hozirgi zamon texnologiyalari va ijtimoiy oʻzgarishlar jinoyatchilik xatti-harakatlarining yangi turlarini paydo qilmoqda:

Kiberjinoyatlar: Internet va texnologiyalarning rivojlanishi bilan kiberjinoyatlar, jumladan, moliyaviy firibgarlik, maʼlumotlarni oʻgʻirlash va firibgarlik avj oldi.

Terrorizm va ekstremizm: Siyosiy va diniy motivatsiyalar asosida sodir etilayotgan jinoyatlar global xavfsizlikka tahdid solmoqda.

Narkotrafik va inson savdosi: Bu global miqyosda ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni kuchaytiradigan jiddiy jinoyatlar sirasiga kiradi.

5. Jinoyatchilikka qarshi kurashning yangi yondashuvlari

Jinoyatchilikni kamaytirish uchun innovatsion va samarali strategiyalarni qo'llash muhimdir:

Sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish: Jinoyatchilikni oldindan bashorat qilish va oldini olish uchun sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish samarali natija bermoqda.

Ijtimoiy rehabilitatsiya dasturlari: Jinoyat sodir etgan shaxslarni jamiyatga qayta integratsiya qilish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilmoqda.

Ta'lim va texnologik savodxonlik: Yoshlar orasida jinoyatchilikni kamaytirish uchun ularni raqamli savodxonlik va ijtimoiy mas'uliyatga o'rgatish zarur.

6. Global va mintaqaviy tajribalar

Dunyo mamlakatlarida jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha turli strategiyalar muvaffaqiyatli qo'llanmoqda:

Shvetsiya modeli: Jinoyatchilikning oldini olish uchun ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan.

Singapur modeli: Qattiq qonunlar va jazo choralarining mavjudligi jinoyatchilik darajasini minimal darajaga tushirgan.

AQShdagi rehabilitatsiya dasturlari: Mahkumlarni ta'lim va kasbiy malaka bilan ta'minlash orqali ularning jinoyatchilikka qaytishini kamaytirishga qaratilgan dasturlar keng tarqalgan.

7. Jinoyatchilikni oldini olish strategiyalari

Jinoyatchilik va qonunbuzarlikning oldini olish uchun quyidagi choralar ko'rilishi mumkin:

Ta'lim va tarbiya: Bolalar va o'smirlar uchun tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish, ularning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish.

Ijtimoiy yordam: Kam ta'minlangan oilalarga iqtisodiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish orqali jinoyatchilikka sabab bo'luvchi omillarni kamaytirish.

Qonun ustuvorligini ta'minlash: Huquqni muhofaza qilish organlarining faoliyatini takomillashtirish va qonunlarni kuchaytirish.

Ruhiy sog'liqni qo'llab-quvvatlash: Ruhiy salomatlik xizmatlarini rivojlantirish orqali jinoyatchilikka moyil shaxslarni erta aniqlash va ularga yordam berish.

Jinoyatchilik va qonunbuzarlik murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bo'lib, uning motivatsiyasi turli omillar bilan bog'liq. Ushbu omillarni o'rganish va ularga qarshi chora-tadbirlarni amalga oshirish jamiyatning barqarorligi va xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu boisdan, jinoyatchilikning oldini olishda kompleks yondashuv zarur. Jinoyatchilik va qonunbuzarlik xulqining motivatsiyasi ko'p qirrali bo'lib, biologik, ijtimoiy, psixologik va texnologik omillar bilan chambarchas bog'liq.

Ushbu muammoni hal qilish uchun har bir jamiyat o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishi lozim. Zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy dasturlar jinoyatchilikka qarshi kurashda samarali vositalar sifatida xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olishda maktab amaliyotchi psixologi muhim o'rin tutadi. Tizimli diagnostika, profilaktika va hamkorlik asosida olib borilgan ishlar orqali sog'lom va ijtimoiy faol avlodni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qarshiboyeva G. Oilada bolalarni xalq og'zaki ijodi na'munalari asosida tarbiyalash //Архив Научных Публикаций JSPI. –2020.
2. Шарафитдинов А. и др. Проблема застенчивости у ребенка и ее устранение //Образование и воспитание. –2020. –No. 2. –С. 64-66.
3. Шарафитдинов А. и др. Формирование у учеников чувства общности
4. //Образование и воспитание. –2020. –No. 2. –С. 66-67
5. МаджидовДж Б, Маджидова В, ШарофиддиновА. Социальный интеллект как совокупность способностей, обеспечивающих адаптацию личности в обществе.

страницы: 22-24 источник: актуальные вопросы современной психологии материалы международной научной конференции. 2017

6. Sharaffitdinov, A., & Yusupov, U. (2022). The opportunities of educating morality for children through samples of folklore. EurasianScientificHerald, 5, 65- 67

7. Ziyonet